

УДК 35.073.526:338.47(477)

Чеховська М. М., Воронін С. А.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ УКРАЇНИ

Цілеспрямованість у вивченні аспектів впливу підприємств та об'єктів промисловості і транспорту на навколишнє природне середовище, удосконалення та розширення економічного механізму природокористування та природоохорони, нормативно-правове регулювання цього питання, приведення вітчизняного законодавства до міжнародних норм отримало новий поштовх з отриманням Україною незалежності. Останнє десятиріччя збагатило існуючу систему еколого-економічних важелів управління природоохороною діяльністю такими складовими як екологічний менеджмент, екологічний маркетинг та їх похідними, зокрема, екологічним аудитом, страхуванням. Варто зазначити, що екологічний напрямок в економічних та правових дослідженнях було започатковано, зокрема, такими вченими, як Балацький О.Ф., Галушкіна Т.П., Костицький В.В., Реймерс Н.Ф., Харичков С.К., Хачатуров Т.С. та Шемшученко Ю.С. Здебільшого праці зазначених авторів стосувалися загальних положень економіки природокористування або екологічного права. Як правило, галузеві особливості оставалися поза увагою дослідників, що дає додаткову можливість для подальшого вивчення специфічних рис здійснення екологічного аудиту, зокрема, на підприємствах залізничного транспорту.

На сьогоднішній день все ще відмічається певне ототожнення екологічного аудиту з екологічною оцінкою. Відмінність зазначених понять полягає в тому, що здійснення екологічного аудиту являє собою оцінку впливу на навколишнє середовище в даний момент, а також екологічні наслідки господарської діяльності в попередній період. В той же час екологічна оцінка спрямована на майбутнє, вона описує потенційний вплив передбачуваного проекту у випадку його реалізації [3].

Більшість економістів сходяться в думці, що застосування системи екологічного аудиту, обґрунтування його цілей, задач, змісту, повинно розглядатися, з одного боку, як вид підприємницької діяльності, а з іншого боку – як елемент екологічного менеджменту [1]. Крім того, екологічний аудит є складовою частиною організаційно-управлінського механізму забезпечення національної безпеки в екологічній сфері та інструментом гарантії екологічних прав громадян [4].

Загалом, якщо відійти від основних цілей здійснення екологічного аудиту, то його впровадження в Україні можна розглядати як передумову для розширення можливостей по залученню засобів закордонних банків, фондів, приватного капіталу, фірм і організацій для фінансування природоохоронних заходів.

Питання необхідності проведення екологічного аудиту в Україні почало порушуватися вітчизняними ученими-економістами та правознавцями наприкінці 90-х років минулого сторіччя, хоча час започаткування застосування цього механізму

прийшовся на 1970-ті роки у США. Як відомо, Закон України “Про екологічний аудит”, після тривалого періоду обговорення, було прийнято лише у червні 2004 року, що послугувало сигналом для виконання низки взаємопов’язаних нормативно-правових актів.

Варто зазначити, що інформаційні ресурси, які можуть використовуватися під час здійснення екологічного аудиту, у залежності від цільового призначення включених у них даних, розділяються наступним чином:

- нормативно-правова документація щодо охорони навколишнього природного середовища та здійснення екологічного аудиту;
- екологічна інформація про об’єкт аудиту;
- інформація про стан компонентів навколишнього природного середовища, що знаходяться в зоні можливого впливу об’єкту, на якому здійснюється екологічний аудит.

Слід наголосити на тому, що інформація про підприємство, яка може знадобитися в процесі його аудиторської перевірки, міститься, головним чином, у його документації, зокрема у:

- статутних документах підприємства або організації з описом виконуваних функцій;
- документах на право володіння земельними ділянками і їх планах з нанесеними будівлями і спорудженнями;
- ситуаційній карті-схемі мікрорайону, у якому розміщений об’єкт аудиту;
- технічних паспортах на будинки і спорудження;
- технічній документації на основні і допоміжні виробничі процеси й устаткування;
- дозволах на природокористування (землекористування, водокористування, на викиди і скиди забруднюючих речовин, на розміщення відходів);
- дозволах на користування комунальними водогінними мережами;
- договорах на розміщення відходів, на прийом/передачу відходів від інших організацій;
- документації бухгалтерського обліку;
- екологічному паспорті об’єкта;
- звітах щодо результатів інвентаризації джерел забруднення і місць розміщення відходів;
- акти і довідки по перевірці об’єкта органами державного екологічного контролю і санітарно-епідеміологічного нагляду;
- формах державної статистичної звітності;
- внутрішні інструкції підприємства щодо охорони навколишнього природного середовища, по техніці безпеки, по пожежній безпеці;
- наказах і розпорядженнях керівництва підприємства;
- результатах анкетування й опитування працівників підприємства.

Вибір тих або інших джерел інформації визначається метою екологічного аудиту, поставленими задачами і специфічними особливостями обстежуваного об’єкту.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ УКРАЇНИ

Відповідно до чинного законодавства, у зв'язку із поступовою реструктуризацією залізничної галуззі, рано чи пізно виникне проблема здійснення екологічного аудиту її підприємств та конкретних об'єктів. Крім того, в подальшому, на залізничному транспорті екологічний аудит може бути використаний також для розвитку систем екологічного моніторингу; в оцінці впливу діяльності підприємств та об'єктів залізничного транспорту на навколишнє природне середовище; для розробки галузевих та регіональних екологічних програм; при здійсненні екологічного страхування.

Серед основних задач екологічного аудиту на залізничному транспорті можна виділити одержання достовірної інформації про діяльність суб'єктів господарювання в області природокористування та охорони навколишнього природного середовища; підвищення ефективності заходів щодо зниження негативного впливу діяльності підприємств залізничного транспорту на навколишнє природне середовище та зниження фінансового ризику суб'єктів господарської діяльності, страхових і фінансово-кредитних організацій.

Зважаючи на відсутність методик проведення екологічного аудиту на підприємствах і об'єктах залізничного транспорту, варто спиратися, хоча б на початку, на компіляцію загальноприйнятих в світовій практиці етапів проведення екоаудиту:

I. визначення цілі та умов:

- уточнення мети і визначення умов екологічного аудиту;
- визначення об'єктів екологічного аудиту;

II. аналіз наявних даних та розробка програми екологічного аудиту:

- збір наявних даних;
- аналіз наявних даних, включаючи вимоги законодавства і нормативних актів;
- визначення критеріїв, що використовуються при екологічному аудиті;
- попередній вибір методик для використання в ході екологічного аудиту;
- розробка аудиторської анкети, заповнення її співробітниками підприємства, на якому здійснюється екологічний аудит;
- визначення пріоритетних об'єктів і розробка програми екологічного аудиту;

III. виявлення та ранжирування проблем:

- збір і аналіз даних (у т.ч. шляхом обстеження прилеглих територій, проведення інтерв'ю, аналізу документації);
- виявлення наявних проблем;
- оцінка значимості і ранжирування виявлених проблем по пріоритетах;
- виділення та аналіз причин виникнення проблем;

IV. пошук рішень:

- пошук шляхів зменшення негативного впливу;
- вибір компенсаторних, альтернативних технічних і організаційних рішень;
- підготовка короткого звіту, обговорення проміжних результатів з керівництвом підприємства;
- вибір альтернативних рішень, що забезпечують попередження негативного впливу на навколишнє середовище;

- вибір найбільш ефективних заходів для скорочення і компенсації впливів;
- V. розробка рекомендацій по застосуванню рішень:
- розробка рекомендацій із застосування альтернативних технічних і організаційних рішень, заходів для зменшення або відповідної компенсації впливів;
- розробка системи моніторингу впровадження заходів для зменшення впливів;
- підготовка аудиторського звіту;
- VI. рішення замовника щодо рекомендацій:
- рішення замовника щодо реалізації рекомендацій екологічного аудиту;
- постановка екологічних цілей;
- VII. впровадження рекомендацій:
- розробка задач і програми дій;
- впровадження рекомендацій екологічного аудиту силами підприємства;
- консультації при розробці і впровадженні технічних і організаційних рішень;
- VIII. перевірка ефективності рішень:
- виробничий екологічний моніторинг і контроль;
- періодичне проведення екологічного аудиту;
- державний екологічний моніторинг і контроль, суспільний екологічний контроль.

Статистика свідчить, що залізничний транспорт, з його стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, завдає значної шкоди навколишньому природному середовищу. Центральною проблемою тут є не тільки відсутність в достатній кількості технічних засобів обліку викидів та скидів забруднюючих речовин, а й сучасних норм по обсягах цих видів забруднення. Варто також наголосити на поверховості та описовості існуючих звітів з природоохоронної діяльності. В цій ситуації, на нашу думку, варто було б під час здійснення екологічного аудиту проводити контрольні замирювання обсягів забруднення навколишнього середовища.

На цьому тлі вважаємо за доцільне доповнити статтю 20 Оформлення результатів екологічного аудиту Розділу II Порядок проведення екологічного аудиту та організації еколого-аудиторської діяльності Закону України „Про екологічний аудит” наступним: „результати екологічного аудиту подаються у формі звіту про екологічний аудит, який має містити: характеристика фактичного стану об’єкта екологічного аудиту, включаючи” – “проведення аудитором контрольних перевірок, що базуються на відповідних замірах обсягів забруднення навколишнього середовища, відповідності матеріалів звітів”. Це дозволить більш критично підійти до оцінки стану екологічної звітності на підприємствах.

Варто зазначити, що структура Укрзалізниці на сьогоднішній день є ієрархічною, тобто здійснюючи екологічний аудит певного окремого підприємства, що підлягає акціонуванню, слід спиратися не тільки на відповідну локальну документацію, а й залучати матеріали контролюючого органу.

В ідеальному варіанті екологічний аудит підприємств варто було б розпочинати не перед безпосереднім акціонуванням, а значно раніше, щоб виправити, при можливості, існуючі недоліки.

Слід зауважити, що приватизація залізничного транспорту призведе не лише до необхідності застосування спектру новітніх складових еколого-економічного механізму управління екологізацією галузі. Зокрема, деякі дослідники доволі обґрунтовано вважають, що процес переходу державної власності у приватну може здійснюватися без урахування або з незначним урахуванням екологічного фактора, що в подальшому призведе до посилення відчуження природоохоронної діяльності від власника засобів виробництва, з наступною втратою контролю за природоохоронним обладнанням, а іноді й до відмови нового власника від природоохоронних фондів як додаткового тягаря [2]. Адже саме такі процеси вже відбувалися, зокрема, із соціальною та медичною сферами. Саме тому припущення про ймовірність виділення екологічних підрозділів в окремі структурні одиниці з їх послідуочим перепідпорядкуванням має під собою певне підґрунтя.

На окрему увагу заслуговує такий напрямок діяльності залізничного транспорту, як перевезення небезпечних вантажів. Саме тут поєднується необхідність застосування механізмів екологічного аудиту та екологічного страхування, адже на даний час підприємствами Укрзалізниці, відповідно до пункту 26 статті 7 Закону України „Про страхування”, здійснюється обов’язкове страхування перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків.

Таким чином, безпосередньо специфіка діяльності залізничного транспорту, наявність різнопланових об’єктів забруднення навколишнього середовища, їх територіальне розшарування вказують не тільки на необхідність здійснення процедур екологічного аудиту на підприємствах галузі, а й на потребу певної періодичності зазначеної перевірки.

В цілому, спостерігаючи за інформаційним простором, дістаєш висновку, що разом із прийняттям Закону України “Про екологічний аудит”, значно зменшився і обсяг публікацій на цю тему, помітна відсутність аналітичного матеріалу щодо практики його здійснення, особливостей проведення екологічного аудиту на галузевих підприємствах. Цілком можливо, що такий перебіг подій пов’язаний із виконанням необхідної умови щодо конфіденційності здійснення перевірок (ст.10 Закону України “Про екологічний аудит”). Зрозумілим є нерозповсюдження інформації щодо здійснення підприємством господарської діяльності, але ж у даному випадку мова йде також про нерозголошення відомостей суто екологічного характеру, що в подальшому так чи інакше може торкнутися здоров’я нації та її майбутнього.

Література:

1. Галушкіна Т.П., Харичков С.К. Экологический менеджмент в Украине: реалии и перспективы. – Одесса, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 1998. – 107 с.
2. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього середовища в Україні). – К.: ІЗПіПЗ, 2003. – 772 с.
3. Макар С.В. Основы экономики природопользования. – М.: Ин-т междунар. права и экономики им. А.С. Грибоедова, 1998. – 192 с.

4. Орлов Н.А. Правовые основы экологического аудита в Украине. – Симферополь: Крымское учебно-педагог. госуд. изд-во, 2005. –160 с.

Пост ушла в редакцию: 05.09.2006 г.